

Є. Є. САВІН

СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Запропоновано засоби інтеграції молоді в сучасні суспільні відносини та напрями реалізації державної політики щодо соціалізації молоді на основі аналізу різних теоретичних підходів.

Ключові слова: молодь, соціалізація, адаптація, інтеграція, державна політика, виховання, інститути.

The means of integration of young people in contemporary social relations and directions of realization of the State policy on the socialization of young people based on the analysis of various theoretical approaches.

Key words: youth socialization, adaptation, integration, public policy, education, institutions.

Сучасне людство переживає глобальні зміни, що мають настільки глибинний, динамічний і фундаментальний характер, що створюють передумови для принципово нових соціальних відносин як на глобальному, регіональному, так і на місцевому рівнях. В умовах глобалізації, швидкого розвитку інформаційних технологій відбувається системна трансформація сучасного українського суспільства, пов'язана зі зміною суспільних цінностей, стандартів і моделей поведінки, зокрема у сфері виробництва товарів і послуг, системі комунікації, передачі суспільного досвіду, освіти тощо.

Соціальні трансформації в Україні відбуваються на фоні численних економічних і політичних криз, що утруднюють можливості реалізації ефективної та послідовної державної політики в різних сферах. Однією із соціальних груп, які відчувають негативні наслідки вищезазначених трансформаційних процесів, є молодь. Зокрема, це стосується процесів формування їхніх цінностей і життєвих принципів, професійної орієнтації, духовного розвитку. Виходячи з цього, нагальним стає завдання формування якісно нових підходів до реалізації державної політики щодо соціалізації молоді в Україні.

Теоретичні підходи щодо реалізації державної молодіжної політики розглядалася низкою зарубіжних дослідників, зокрема Г. Гаспероні, Д. Галлі, С. Паугамом, П. Кваккестейном, К. Лазосом, П. Лаурітценом, Ф. Мюллером, В. Нехаєвим, Д. Рошем, А. Счізеротто, С. Такером, Р. Флінном, М. Харрісоном, В. Чупровим та ін. Серед українських дослідників, які присвятили свої наукові праці проблемам молоді, варто виділити роботи В. Бачигіна, М. Головатого, З. Зайцевої, І. Зверєвої, В. Єленського, А. Капської, М. Комарова, С. Толстоухової, І. Хохленкова, Н. Черниш, О. Яременка та ін.

Між тим, зарубіжні дослідження не можуть бути механічно перенесені на український “грунт”, а українські науковці у своїх працях приділяють замало уваги механізмам реалізації державної молодіжної політики у сфері соціалізації молоді.

Отже, метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка напрямів реалізації державної політики щодо соціалізації молоді на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Складність і суперечливість процесів соціалізації, багатофакторність впливу різних владних і суспільних інститутів, каналів та агентів соціалізації, варіабельність соціальної поведінки молоді та багато інших чинників сформували різноманіття наукових підходів в інтерпретації соціалізації як об’єкта наукових досліджень. Найбільш поширеними є тлумачення соціалізації як процесу, а саме:

- сукупність соціально-психологічних механізмів функціонування структури особистості;

- активного пристосування особистості до мінливого соціального середовища, що здійснюється протягом усього життя людини;

- засвоєння індивідом протягом його життя соціальних норм і культурних цінностей того суспільства, до якого він належить;

- самоідентифікації особистості і усвідомлення своєї суб’єктно-об’єктної ролі у взаємодії з навколишнім середовищем;

- формування соціальних установок індивідів, відповідних їх соціальним ролям;

- соціальної взаємодії, за якого індивіди прагнуть підвищити свій соціальний статус і закріпити цей статус в очах інших відповідно до їх очікувань;

- засвоєння і подальший розвиток індивідом соціально-культурного досвіду, трудових навичок, знань, норм, цінностей, традицій, що накопичуються і передаються від покоління до покоління, процес включення індивіда в систему соціальних відносин;

- перетворення народженого людського організму, запрограмованого на засвоєння людської культури, на повноправну людську особистість, що володіє як своїми особливими індивідуально-психологічними рисами, так і набором соціально типових, соціально-значущих рис, знань і вмій, що дозволяють йому повноцінно брати участь у суспільному житті;

- становлення особистості, навчання і засвоєння індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, властивих даному суспільству, соціальній спільноті, групі [12].

До факторів, що впливає на соціалізацію індивіда, можна віднести такі:

- природно-географічний (особливості природно-географічного середовища, в якому мешкає індивід);

- соціально-демографічний (статевовіковий склад населення, особливості сімейних відносин тощо);

- соціально-економічний (особливості соціального та економічного становища регіону, країни);

- виробничо-технологічний (структура і рівень технологічного розвитку підприємств регіону);
- соціально-політичний (особливості соціально-політичної ситуації в країні, регіоні);
- правовий (правова урегульованість соціальних відносин);
- соціокультурний (стан культурно-духовних цінностей і традицій у суспільстві);
- національно-етнічний (особливості національного характеру і національної традиції, свідомості, звичаїв);
- соціально-психологічний (особливості формування соціально-психологічної структури особистості).

При цьому представниками різних наукових шкіл соціалізація розглядається і як процес навчання, і як результат соціальної взаємодії людей, і як соціальний розвиток особистості, і як процес засвоєння соціальних ролей [3]. Саме тому при визначенні сутності процесу соціалізації сьогодні вживається безліч термінологічних понять, зміст яких укладається в певний синонімічний ряд: “входження”, “включення”, “залучення”, “долучення”, “інтеграція”, “інтеріоризація” та ін. [8]. Процес зворотного впливу об’єктів соціалізації на суспільство передбачає творче відтворення засвоєних норм і цінностей, культури і знань, досвіду та навичок у соціальній практиці. До понять, що характеризують процеси зворотного впливу, відносять такі терміни, як “приспосовування”, “засвоєння”, “перетворення”, “становлення”, “адаптація”, “асиміляція”, “акомодація”, “екстеріоризація” тощо.

У сучасній літературі науковці, говорячи про соціалізацію, все ж таки найчастіше звертаються до таких понять, як “інтеграція”, “адаптація”, “інтеріоризація” або “інтерналізація”. Зауважимо, що поняття соціальної “інтеграції” (лат. *integratio* – відновлення, заповнення) запозичене з математичних наук і позначає як стан пов’язаності окремих диференційованих частин у ціле, так і процес, що веде до такого стану [11, с. 115].

При цьому науковцями, залежно від особливостей розгляду соціальних відносин у суспільстві, розглядається чотири типи інтеграції, залежно від аналізу відносин між її елементами.

Перший тип – культурна інтеграція, яка проявляється через дотримання культурних стандартів, норм і зразків поведінки.

Другий тип – нормативна інтеграція, за якого дотримуються правові стандарти і норми поведінки людей.

Третій тип – комунікативна інтеграція, яка заснована на обміні культурними і вербальними символами, інформацією і демонструє ступінь і рівень комунікативної активності певного суб’єкта, його здатність будувати власну систему комунікацій і виступати в ній “модератором”.

Останній, четвертий тип – функціональна інтеграція, заснована на включенні людини до системи розподілу суспільної праці, виробництва і обміну товарів послуг між людьми [2].

Поняття соціальної “адаптації” (лат. *adaptatio* – пристосовувати) означає процес активного пристосування особистості або соціальної групи до соціального середовища. У наукових колах, поряд з адаптацією, також широко вживаються поняття “асиміляція” (лат. *assimilatio* – уподібнення, схожість), що означає процес пристосування об’єкта до суб’єкта, при якому об’єкт позбавляється своїх специфічних рис, а також “акомодація” (лат. *accomodatio* – пристосування до чого-небудь), що передбачає пристосування сформованих реакцій суб’єкта до об’єкта залежно від зміни способів реагування.

Узагальнюючи різні наукові підходи, варто зазначити, що дійсно процеси соціалізації органічно пов’язані з процесами інтеграції та адаптації, оскільки вони за своєю сутністю є інструментами соціалізації – процесу засвоєння соціальних норм, правил, цінностей, традицій, набуття знань, досвіду з метою подальшої вбудови в систему соціальних стосунків і відносин.

Інтеграція як механізм соціалізації пов’язана з інтерналізацією соціальних норм, правил. У разі успішної інтеграції індивіда в соціальне середовище вони перетворюються на внутрішні установки і таким чином представляють собою один з елементів структури особистості. Отже, за умов інтерналізації соціальних правил і норм в індивіда виникає природна потреба до згоди та водночас виникає бажання передавати ці норми іншим.

Адаптація, у свою чергу, не передбачає перетворення соціальних норм і цінностей на внутрішні установки та мотиви індивіда. Адаптація означає зовнішнє сприйняття тих або інших нав’язуваних людині правил, які проявляються в конформістських по відношенню до суспільства діях. Між тим, за умов адаптації не завжди відбувається інтерналізація норм, а отже, внутрішні установки індивіда залишаються схильними до змін і корегування.

Соціалізація через адаптацію скоріше нагадує пристосування. Людина приймає певні суспільні, культурні норми, але не схильна до їх активної передачі іншим. Отже, адаптація, є більш доречним поняттям під час аналізу культурної та нормативної інтеграції, у той час як інтеграція – комунікативної та функціональної. Інтегрована людина активно включена в процеси соціальних відносин як з приводу обміну знаннями, інформацією, послугами, товарами тощо. Адаптована – виступає скоріше об’єктом комунікації та споживання.

У визначенні періодизації процесів соціалізації в сучасній науці загальноприйнятою є точка зору визначення її як безперервного процесу, що здійснюється впродовж усього життя людини. Між тим, більшість науковці погоджуються з думкою, що найбільш інтенсивно соціалізація здійснюється в дитинстві і юності. Тому прийнято виділяти два основних, але якісно різних періодів соціалізації, які мають специфічні відмінності: первинна соціалізація, що протікає від народження індивіда до формування соціально зрілої особистості, і вторинна соціалізація, що відбувається після цього в уже дорослої людини.

Саме ця обставина визначає необхідність дослідження теорії соціалізації стосовно такої вікової категорії, як молодь, оскільки практично всі теоретичні

підходи погоджуються з тим, що, говорячи про “первинну соціалізацію”, мова йде, насамперед, про соціалізацію молоді [7].

При цьому, виходячи із вищенаведеного, варто зазначити, що питання соціалізації молоді варто розглядати в контексті її інтеграції в соціальні відносини і процеси, а не адаптації до існуючих правил, норм, цінностей тощо. І, як доводять результати багатьох наукових досліджень, найуспішніше така інтеграція здійснюється під час виховання.

Проблема розмежування процесів виховання та соціалізації представляє актуальний аспект у теорії соціалізації, оскільки тривалий час у вітчизняній науці процеси соціалізації практично ототожнювалися з процесами виховання [10]. Соціалізація в такому сенсі в основному розглядалася як процес цілеспрямованого педагогічного впливу на молодь і в теорії, і в практиці. У сучасному розумінні систему виховання прийнято розглядати лише як один з методів соціалізації [4]. При цьому основні функції виховання відрізняються від функцій соціалізації. Для перших характерна реалізація заздалегідь сконструйованої моделі особистості, що відповідає завданням і потребам найбільш успішного функціонування і розвитку суспільства, засвоєння сукупності знань і цінностей культури. Тоді як функції соціалізації, яка реалізується через інтеграцію людини в соціальні процеси та відносини, полягають у забезпеченні необхідного ступеня її інтелектуального, фізичного, культурного та духовного розвитку. Результатом такої інтеграції стає соціально зріла особистість, готова до виконання різних соціальних ролей, відповідно до завдань даної соціальної системи.

При цьому виховання, окрім іншого, має на меті завдання нейтралізації або послаблення негативного впливу як зовнішнього по відношенню до індивіда середовища, так і природних схильностей до асоціальної поведінки самого індивіда. Таким чином, виховання представляє собою один з важливих елементів системи первинної соціалізації людини.

Саме під час виховання відбуваються важливі для будь-якого індивіда процеси:

- пізнання (як процесу відображення об’єктивної дійсності засвоєння системи знань у суспільстві);
- наслідування (як процесу відтворення певних моделей поведінки);
- емпатії (здатності і готовності поставити себе на місце іншої людини, подивитися на речі очима іншої людини);
- експектацій (коли індивіди вибудовують свої дії відповідно до очікувань інших людей);
- ідентифікації (як процесу усвідомлення або ототожнення себе зі значимими іншими).

І в даному контексті необхідно зазначити, що існує декілька соціальних інститутів, які відповідають за процес виховання людини:

- інститут сім’ї;
- інститут освіти;
- інститути спорту та фізичного виховання;

- інститути культури;
- релігійні установи;
- засоби масової інформації тощо.

Кожен з цих інститутів виконує свої соціальні та виховні функції. При цьому діяльність усіх підпадає під відповідне державне регулювання. А отже, держава має безпосередній вплив на соціалізацію молоді та її успішну інтеграцію в систему соціальних відносин.

У 1991 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України “Про освіту”, який був покликаний внести демократичні перетворення і гуманітаризацію навчального процесу, забезпечити належну соціалізацію молоді в нових ринкових умовах [9]. Головними цілями даного Закону було визначено всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору.

Але в той же час цей Закон, як і всі інші ухвалені протягом незалежності документи, не забезпечував державної концепції соціалізації молоді, не визначав конкретних напрямів цього процесу та суб’єктів відповідальності за їх реалізацію, не забезпечував відповідні інститути належним правовим та організаційним інструментарієм. Між тим, у сучасних умовах лише держава може визначати завдання виховання, зміст, правові і організаційні форми, за допомогою яких формується особистість сучасного громадянина. Відсутність такої концепції створює небезпеку дезорієнтації молоді, зародження негативних тенденцій в її свідомості, які можуть привести до руйнування існуючого соціального порядку, зростанню проявів асоціальної поведінки, зокрема злочинів.

У цьому сенсі варто відзначити, що ефективність державної політики щодо соціалізації молоді в сучасних умовах залежить від можливостей, якими володіють інститути соціалізації, зокрема в межах декількох змістовних напрямів, які допомагають молоді вдало інтегруватися в сучасне глобалізоване інформаційне суспільство [6], а саме:

- надання їй необхідного рівня кваліфікації;
- передачі молоді здатності приймати самостійні рішення і творчо мислити;
- готовності до інновацій та змін;
- готовності до плюралізму думок і схваленню цього плюралізму;
- орієнтації на сьогоднішнє і майбутнє, а не на минуле,
- орієнтацію на економію часу, пунктуальність;
- планування майбутніх дій для досягнення передбачуваних цілей як у суспільному, так і в особистому житті;
- поваги гідності інших, включаючи тих, у кого нижчий статус, або хто володіє меншою владою;
- почуття відповідальності за інших мешканців Землі, суспільства, в якому живе людина, за збереження природи і світу для наступних поколінь [5];
- і в той же час почуття громадянськості відповідно до сформованих національно-культурних традицій.

Проблема співставлення цих напрямів і досягнення відповідних цілей виховання вимагає ухвалення комплексних державних програм, які будуть включати в процес соціалізації молоді всі існуючі інститути.

Отже, аналіз існуючих теоретичних підходів довів, що соціалізацію можна розглядати як процес засвоєння та інтерналізації людиною існуючих соціальних правил, норм, цінностей, традицій, набуття відповідних знань та досвіду. Успішна соціалізація, яка відбувається за участі цілої низки соціальних інститутів (сім'ї, освіти, культури тощо), дозволяє молодій людині вдало інтегруватися в систему соціальних та економічних відносин і сприяти прогресивному розвитку відповідної громади та суспільства.

Провідну роль у процесі соціалізації має відігравати держава, на яку покладено низку завдань щодо регулювання даної сфери. Інструментами реалізації державної політики щодо соціалізації молоді мають стати державна концепція та відповідні комплексні державні програми. Зміст таких програм і розподіл відповідальності між різними учасниками процесу соціалізації молоді стане предметом подальших досліджень.

Література:

1. *Алещенок С. А.* Мировой опыт разработки и осуществления государственной молодежной политики / С. А. Алещенок, В. А. Луков // *Материалы по проблемам организации государственной молодежной политики на региональном уровне.* – К. : Наук. думка, 1991. – 184 с.
2. *Арон Р.* Этапы развития социологической мысли / Р. Арон. – М. : Прогресс – Политика, 1993. – 608 с.
3. *Бабочкин П. И.* Социализация молодежи в условиях переходного периода / П. И. Бабочкин // *Молодежь и становление новой России : тезисы Всеросс. науч. конф., Москва, 28 – 30 мая 1996 г.* – М., 1996. – С. 125–128.
4. *Головатий М. Ф.* Соціологія молоді : курс лекцій / М. Ф. Головатий. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : МАУП, 2006. – 303 с.
5. *Гіденс Е.* Соціологія / Е. Гіденс. – К. : Основи, 1999. – 726 с.
6. *Кастельс М.* Могушество самобытности / М. Кастельс // *Новая постиндустриальная волна на Западе ; под ред. В. Л. Иноземцева.* – М. : Академия, 1999. – 640 с.
7. *Ковалёва А. И.* Социология молодёжи: теоретические вопросы / А. И. Ковалёва, В. А. Луков. – М. : Социум, 1999. – 351 с.
8. *Ковалева А. И.* Социализация личности: норма и отклонение / А. И. Ковалева. – М. : Изд-во ин-та молодежи, 1999. – 186 с.
9. Про освіту: Закон України від 23 травня 1991 р. № 1060-ХІІ // ВВР України. – 1991. – № 34. – Ст. 451.
10. *Проха Д. П.* Шляхи вдосконалення державної регіональної молодіжної політики в Україні / Д. П. Проха // *Актуальні проблеми розвитку управлінських систем: досвід, тенденції, перспективи.* – Х. : Магістр, 2006. – С. 120–126.

11. Современная западная социология : словарь. – М. : Политиздат, 1990. – 432 с.
12. Черниш Н. Й. Соціологія: підручник за рейтингово-модульною системою навчання. – 5-е вид., перероб. і доп. / Н. Й. Черниш. – К. : Знання, 2009. – 468 с.

Надійшла до редколегії 27.05.2013 р.